

Milli teatrımızın çətin, amma şərəfli inkişaf yolu

Azərbaycan xalqının mədəni irsində milli teatr sənəti xüsusi yer tutur. Bu sənətin kökləri çox qədim dövrlərə gedib çıxır. Hələ qədim zamanlardan xalq arasında müxtəlif meydan tamaşaları böyük maraq doğurdu.

Xalq tamaşalarından peşəkar teatra

Açıq havada - şəhər meydanlarında, kəndlərdə, bazarlarda, küçələrdə, karvansarlarda nümayiş etdirilən bu tamaşalar məzhəkə, nəqletmə, musiqi, rəqs, yarış və digər elementlərlə zəngin idi. Xalqın həyat tərzini, düşüncəsini və adət-ənənələrini əks etdirən bu səhnə nümunələri milli teatr mədəniyyətimizin formalaşmasında mühüm rol oynayıb. Eyni zamanda Azərbaycan xalqının əsrlər boyu toy, elçilik, yas ənənə-

gərək teatrın yaşaması və inkişafı naminə mübarizə aparıblar.

Cümhuriyyət dövründə milli teatra dövlət statusu verildi

Azərbaycan teatr sənəti onun əzab-əziyyətlə yolundan keçən, cəmiyyətin qınaqlarına hədəf seçilməkdən, təqiqlərə məruz qalmaqdan çəkinməyən onlarla, yüzlərlə sənətkarın sayəsində yaşayıb, inkişaf edib.

1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin qurulması ölkənin mədəni həyatında da əlamətdar hadisəyə çevrildi. Həmin dövr teatr sahəsində də yeni mərhələ kimi tarixə yazıldı. Cümhuriyyət dövründə teatrın inkişafına xüsusi diqqət yetirilib, repertuarlara xalqın milli, tarixi və azadlıq mübarizəsini əks etdirən əsərlər daxil edilib. Cümhuriyyətin hakimiyyəti zamanında Azərbaycan Dövlət Teatrının təşkili milli səhnə sənətinin dövlət statusu alması baxımından mühüm hadisə idi. 1918-ci il noyabrın 4-də həmin teatrın səhnəsində Nəriman Nərimanovun "Nadir şah" faciəsi ilk tamaşa kimi nümayiş etdirilib.

Cümhuriyyət illərində teatr truppaları yenidən fəaliyyətə başlayıb. Onlardan biri "Hacıbəyli qardaşları" olub. Hüseyn Ərəblinski, Hüseynqulu Sarabski, Hacı Abbasov, Mirzağa Əliyev, Əhməd Ağdamski, Rza Dərblı, Sidqi Ruhulla, Muxtar Məhəmmədzadə, Məmmədağa Bağırzadə, Ələkbər Hüseynzadə, Bağır Kazımovski, Məğfurə xanım, Yeva (Yevgeniya) Olenkskaya və başqalarının daxil olduğu bu trupa həftədə üç gün dram, komediya, opera

lərində də teatr elementləri mövcud olub. Sonrakı dövrlər Azərbaycanda "Şəbih" və digər dini səciyyəli tamaşalar da geniş yayılıb.

Xalq arasında məşhur olan meydan tamaşaları - "Əkəndə yox, biçəndə yox, yeyəndə orta qardaş", "Tənbel qardaş" kimi oyunlar, eləcə də "Kilimarası", "Maral oyunu" kimi kukla teatr tamaşaları insanlar tərəfindən böyük maraqla qarşılanıb. Həmin tamaşalar yalnız əyləncə deyildi, həm də xalqın milli-mənəvi dəyərlərini yaşadan mühüm mədəni hadisə idi.

Azərbaycana XVII əsrin ikinci yarısında səfər edən fransız səyyahı Jean Chardin gördüyü teatr səhnələrindən heyranlıqla bəhs edib. O, İrəvan şəhərində Çuxursəd bəylərbəyisinin iqamətgahında izlədiyi üç hissəli tamaşadan o qədər təsirlənib ki, bu sənət nümunəsini "Şərqin operası" adlandıırıb. Bu fakt həmin dövrdə Azərbaycan səhnə sənətinin inkişaf etdiyini göstərən maraqlı tarixi nümunələrdəndir.

Araşdırıcıların gəldiyi qənaət budur ki, mərasim və ayinlərdə, xalq oyunlarında mövcud olan səhnə elementləri sonradan müstəqil xalq teatrının formalaşmasına zəmin yaradıb. Beləliklə, XIX əsrdə peşəkar teatrın yaranması kimi mühüm mədəni hadisə baş verib.

Azərbaycan peşəkar teatrının əsası 1873-cü il martın 10-da qoyulub. Həmin gün Bakı realni məktəbinin teatr həvəskarları truppası görkəmli dramaturq Mirzə Fətəli Axundzadənin səhnələşdirdikləri "Sərgüzəşti-vəzir-xani Lənkəran" pyesi ilə tamaşaçıların qarşısına çıxıb. Milli teatr tarixində dönüş nöqtəsi olan tamaşanın hazırlanmasında görkəmli maarifçi Həsən bəy Zərdabi və dramaturq Nəcəf bəy Vəzirov mühüm rol oynayıblar.

Sonrakı illərdə teatr sənətinin inkişafı üçün xeyriyyəçi Hacı Zeynalabdin Tağıyev Bakıda ilk teatr binasının inşası və digər təşəbbüsləri, dəstəyi ilə böyük xidmətlər göstərüb. Ancaq teatr yalnız ayrı-ayrı şəxslərin səyi ilə yaşaya bilməzdi. Bu sənətin inkişafı üçün, ilk növbədə, cəmiyyətin qayğısı və sevgisi, sənət adamlarının böyük fədakarlıqları və ardıcıllarının onların yolunu eyni cəsarətlə, çətinliklərə sinə gərərək davam etdirmələri zəruri idi. O səbəbdən milli teatrın yolu heç də asan olmayıb. Maddi vəziyyətinin ağırlığı, dolanışıq dərddə teatr sənətini yaşadanların həyatının ayrılmaz hissəsinə, daimi qayğılarına çevrilib. Lakin bu da onların yeganə problemləri olmayıb. Xüsusilə XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində səhnəyə çıxan aktyorların əksəriyyəti cəmiyyətin qınağı və təhdidləri ilə qarşılaşıblar. Əksər hallarda kiminsə aktyorluq sənətini seçməsi ailəsi və qohumları tərəfindən belə, yaxşı qarşılanmayıb. Odur ki, onları səhnəyə çıxıdıklarına görə təhqir edənlər, hətta hücumlara məruz qoyanlar arasında yaxın qohumları da olub. Buna baxmayaraq, bu sənəti ürəkdən sevən insanlar bütün çətinliklərə sinə

və operetta tamaşaları ilə teatrsevərlərin qarşısına çıxıblar. Truppanın repertuarında olan "Gəvəyi-ahəngər", "Dağılan tifaq", "Pəri-cadu", "Aşam səbri xeyir olar", "Ağa Məhəmməd şah Qacar", "Arşın mal alan", "O olmasın, bu olsun", "Leyli və Məcnun", "Əsli və Kərəm", "Şah Abbas və Xurşid banu", "Aşıq Qərib", "Evliyə subay", "Şah İsmayıl" və başqa tamaşalar onlar tərəfindən rəğbətlə qarşılanıb.

Keçmişin məşəqqətləri, bu günün uğurları

Sonrakı dövrdə - sovet hakimiyyəti illərində də Azərbaycan teatr sənəti inkişafını davam etdirib. Həmin dövrdə teatrlarımızın repertuarında müxtəlif ideoloji əsərlərlə yanaşı, xalqın tarixi və həyatından bəhs edən tamaşalar da yer alıb.

XX əsrin sonlarında Azərbaycan yenidən öz müstəqilliyinə qovuşdu. Böyük çətinliklərlə əldə olunan müstəqilliyimizin ilk illərində bütün sahələrdə olduğu kimi, teatr sənəti də böhranla üzləşdi. Amma o, bu dəfə də sınaqlardan çıxmağı bacardı və Azərbaycan teatrı yeni mərhələyə qədəm qoydu. Dövlət qayğısı və tamaşaçı sevgisi sayəsində teatrlarımız fəaliyyətini genişləndirərək müasir səhnə əsərləri ilə çıxış etməyə başladılar.

Milli teatrımız uzun və keşməkeşli inkişaf yolu keçsə də, öz ənənələrini qoruya bilib. Cahangir bəy Zeynalov, Hüseynqulu Sarabski, Mirzağa Əliyev, Hüseyn Ərəblinski, Ülvi Rəcəb, Abbas Mirzə Şərifzadə, Mustafa Mərdanov, Məmmədza Şeyxzamanov, Ağasadiq Gəraybəyli, Əliağa Ağayev, Lütfuli Abdullayev, Nəsimə Zeynalova, Məziyə Davudova, Həqiqət Rzayeva, Qəmər Almazadə və başqalarının böyük çətinliklərlə yaratdıqları və yaşatdıqları teatr sənətimizi bu gün istedadlı dramaturqlarımız, rejissorlarımız, aktyor və aktrissalarımız davam etdirirlər.

Zöhrə FƏRƏCOVA,
"Azərbaycan"